

Tržište električnom energijom pregled

Mujčinagić Alija, mart 2007.

Značaj elektroenergetskog sektora

Električna energija ima ključni značaj za moderna društva i predstavlja skup složenih izazova i dilema. Ovo važi za sve zemlje, a posebno za one koje prolaze kroz proces značajne ekonomske i društvene promjene kao Bosna i Hercegovina. Prije rata elektroenergetski sektor je imao odlučujuću ulogu u ekonomiji zemlje i činio je osam procenata bruto društvenog proizvoda u 1992. Nakon rata energetski sektor ima vodeću ulogu u ekonomskom i društvenom napretku Bosne i Hercegovine.

Struktura sektora

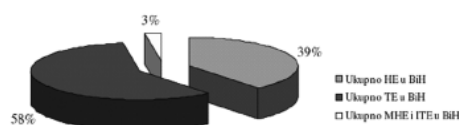
U BiH postoje tri kompanije u većinskom državnom vlasništvu koje su licencirane za djelatnost proizvodnje, distribucije i snabdijevanja električnom energijom. Karakteristika ovih kompanija je da one snabdijevaju područja sa bošnjačkom, hrvatskom i srpskom etničkom većinom.

Najveća kompanija u Federaciji BiH je Javno preduzeće Elektroprivreda BiH (EPBiH). Sjedište EPBiH je u Sarajevu. EPBiH opslužuje potrošačku bazu od oko 646.000 kupaca¹, od čega je više od 90% domaćinstava.

Druga kompanije u Federaciji Bosne i Hercegovine, Javno preduzeće Elektroprivreda hrvatske zajednice Herceg-Bosne (HZHB) d. d. Mostar, znatno je manja u pogledu instalisanog kapaciteta i broja kupaca. Ono opslužuje oko 168.000 kupaca, od čega su približno 152.000 domaćinstava. Za razliku od EPBiH, ova kompanija nema dovoljno električne energije da zadovolji potrebe svojih kupaca i, kao posljedicu toga, znatan dio električne energije mora da uvozi.

U drugom entitetu, Republici Srpskoj, postoji jedna kompanija - Javno preduzeće Elektroprivreda Republike Srpske (ERS) d.d. Trebinje, koja je u većinskom državnom vlasništvu i koja ima monopol na cijeloj teritoriji ovog entiteta. Ova kompanija snabdijeva područje Republike Srpske s većinskim srpskim stanovništvom. ERS ima potrošačku bazu od 436.000, od čega su više od 400.000 domaćinstava.

Kao i JP Elektroprivreda BiH, ova kompanija takođe ima dovoljno kapaciteta da u potpunosti zadovolji potrošnju svojih kupaca i da jedan dio električne energije izveze.

Slika 1. Struktura proizvodnje električne energije u BiH

Ukupna proizvodnja električne energije u 2006. godini bila je 12.770,24 GWh dok je ukupna potrošnja iznosila 12.006,60 GWh. Očigledno da BiH može zadovoljiti potrebe domaćih kupaca iz vlastitih izvora.

Međutim, zbog nepostojanja jedinstvenog tržišta došlo je do paradoksa zbog kojeg se za jedan dio kupaca uvozi električna energija. Ista kategorija kupaca u području koje snabdijeva JP EPHZHB plaća znatno skuplje električnu energiju od istih kupaca koje snabdijevaju JP EPS i JP EPBiH. Iako JP EPHZHB snabdijeva kupce električnom energijom proizvedenom u hidroelektranama koje proizvode „jeftinu“ električnu energiju, cijena za krajnjeg kupca je značajno viša zbog visoke cijene električne energije koja se uvozi kako bi se zadovoljile potrebe svih kupaca.

Rezultati reforme i nova struktura

Glavni cilj reformi je uvođenje konkurencije u sektor radi ukidanja sadašnjeg monopola državnih kompanija i privatizacije koja će privući poželjne strateške investitore i potrebne investicije u sektor. Zakoni usvojeni na državnom i entitetskim nivoima omogućili su uspostavljanje regulatorne prakse u elektroenergetskom sektoru Bosne i Hercegovine. Regulacija elektroenergetskog sektora u Bosni i Hercegovini se vrši na dva različita nivoa i uključuje tri regulatorne komisije. Regulatorne komisije su uspostavljene u skladu s međunarodnim regulatornim standardima koji se baziraju na principima nezavisnosti i transparentnosti.

SAŽETAK

Bosna i Hercegovina nema uspostavljeno funkcionalno tržište električne energije. Socijalno i političko okruženje, kao i čitav niz drugih okolnosti, usporili su proces uspostave tržišta električne energije koji je sastavni dio reforme elektroenergetskog sektora u BiH. Stvaranje internog tržišta u skladu s evropskim direktivama i njegovo pridruživanje regionalnog tržištu električne energije u Jugoistočnoj Evropi predstavlja proces koji Bosna i Hercegovina mora implementirati kako bi se pridružila Evropskoj uniji. Koncept napuštanja isključivih prava državnih vertikalno integrisanih monopolističkih preduzeća i uvođenje konkurencije u energetski sektor počeo je zaokupljati misli evropskih i američkih kreatora politika od 1980-ih. Do 80-ih godina prošlog stoljeća postalo je neophodno - kako bi se postigla veća efikasnost i poboljšanje kvaliteta usluge - da se uvede konkurencija kao koncept, što je ubrzano tokom 90-ih zbog činjenice da je konkurencija postala osnova za stvaranje jedinstvenog evropskog tržišta. Stvaranje regionalnog energetskog tržišta u Jugoistočnoj Evropi označeno je kao prioritet i izazov za regulatorne i ekonomske institucije iz ove oblasti.

* Ovaj policy brief napisan na osnovu rada "Tržište električne energije - put ka Evropi" istog autora. - bilješka

¹ Izvor www.elektroprivreda.ba

² "Energetski bilans za 2006.", NOSBiH

Alija Mujčinagić, rođen je 4.12.1973. godine u Gračanici. Diplomirao je u Tuzli na fakultetu elektrotehnike. Polaznik je CEFES međunarodnog postdiplomskog studija iz oblasti elektroenergetskih sistema u Tuzli. Sudjelovao je u radu više konferencija i radionica u jugoistočnoj Evropi na temu tržišta električne energije. Zaposlen je u Državnoj regulatornoj komisiji za električnu energiju kao analitičar u Sektoru za tarife i tržište električne energije.

Autor sudjeluje u projektu kao nezavisni istraživač. Gledišta koja su ovdje izražena su njegova i ne moraju se podudarati sa službenim gledištima DERK-a.

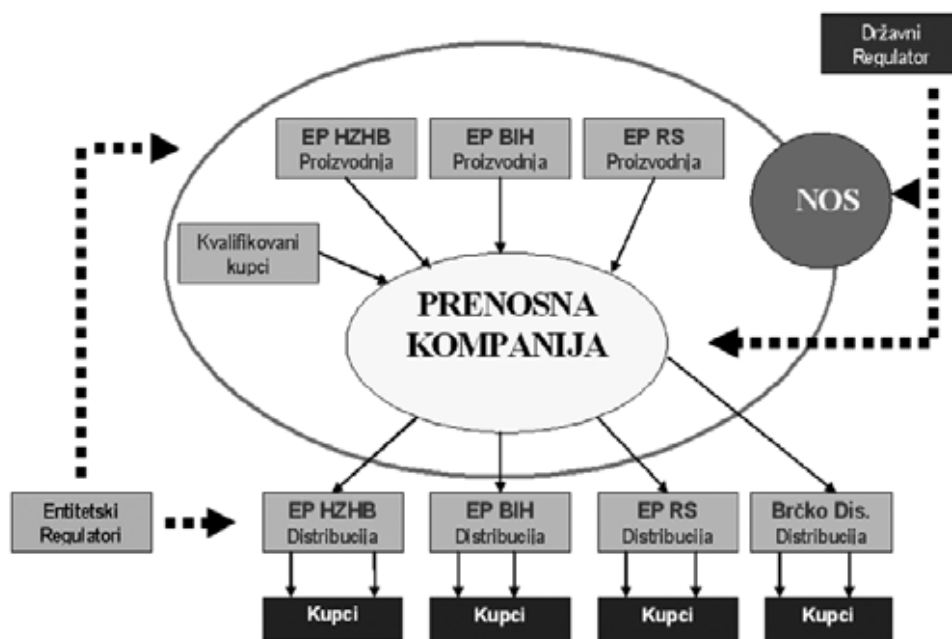
Glavni motiv za pokušaje da se stvori nezavisno regulatorno tijelo je da se depolitizira određivanje tarifa i drugih regulatornih odluka tako što bi se regulatorno tijelo izolovalo od svakodnevnih političkih mišljenja.³

Nezavisni operator sistema u Bosni i Hercegovini (NOSBiH) započeo je s radom u julu 2005. godine. Prema Zakonu o NOS-u, NOSBiH upravlja sistemskim tokovima električne energije, održava balansno tržište i, s druge strane, osigurava pouzdan i neometan rad elektroenergetskog sistema. Sjedište NOSBiH je u Sarajevu. Kompanija za prenos električne energije u BiH (Elektroprenos Bosne i Hercegovine, d.d. Banja Luka, Prenosna kompanija) započela je s radom u februaru 2006. godine, sa značajnim zakašnjenjem. Prenosna kompanije je nova jedinstvena kompanija na državnom nivou koja vodi prenosne aktivnosti tri pomenute kompanije. Sjedište kompanije je u Banjoj Luci. Uspostavljanje Prenosne kompanije i NOSBiH predstavlja bitan korak ka osiguranju poštovanja Direktive Evropske unije o električnoj energiji (2003/54/EC), jer se ona bavi pristupom treće strane prenosnoj i distributivnoj mreži i odvajanju snabdijevanja od prenosa.

Vijeće ministara uspostavilo je Odjel za energiju pri Ministarstvu za vanjsku trgovinu i ekonomske odnose (MOFTER), koji je zadužen za koordinaciju aktivnosti energetskog sektora u Bosni i Hercegovini, uključujući odnose sa međunarodnim i regionalnim tijelima.

Primjena nekoliko zakona koji regulišu funkcionisanje energetskog sektora u BiH je usporena zbog spore implementacije akcionih planova za prestrukturiranje elektroenergetskih sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj.

Energetski sektor u BiH je mali u poređenju s nekim razvijenim evropskim zemljama; postojanje tri regulatorne komisije nije neophodno i stvara birokratsko okruženje s nepotrebnim troškovima i kašnjenjima. Iskustva zemalja članica EU i evropskih zemalja u tranziciji pokazuju da su promjene državne legislative kojom se uređuje elektroenergetski sektor potrebne nekoliko godina nakon primjene početnih zakona kojima je inicirana reforma sektora. Ovo je neophodno zbog usklađivanja sa *acquisom*, ali takođe treba uključiti odredbe koje se ne odnose direktno na integraciju sa EU već pojašnjavaju odgovornosti svakog subjekta, posebno vlade, regulatora i kompanija.

Slika 2. Struktura energetskog sektora januar, 2007.godine

³ Priručnik za ocjenu infrastrukture regulatornih sistema, Svjetska banka, Ashley C. Brown, Jon Stern, Bernard Tenenbaum i Defne Gencer

Osnovni principi tržišta električne energije

Tržište električne energije mora isporučiti energiju po razumno utvrđenoj cijeni sa najvišim nivoima usluge za krajnjeg kupca. Međutim, uspostavljanje tržišta električne energije ne dešava se preko noći jednostavnim određivanjem pravila, već je rezultat pažljivog planiranja. Prema Akcionom planu Federacije Bosne i Hercegovine za prestrukturiranje i privatizaciju elektroenergetskog sektora i Akcionom planu Republike Srpske za prestrukturiranje i privatizaciju elektroenergetskog⁴ sektora, veleprodajno tržište se zasniva na bilateralnoj trgovini. Prema bilateralnoj trgovini električnom energijom, snabdjevači i kupci nezavisno dogovaraju transakcije električnom energijom jedni s drugima u skladu s vlastitim finansijskim uslovima.

Otvaranje tržišta

U junu 2006. godine DERK je objavio Odluku o otvaranju tržišta, koja predstavlja početak pristupa realizaciji sveukupnih obaveza Bosne i Hercegovine nakon potpisivanja Ugovora o uspostavljanju energetske zajednice. Odluka uključuje postepeno otvaranje tržišta električne energije. U skladu s Odlukom, DERK je odabrao da uvede početni prag od 10 GWh za stjecanje statusa kvalifikovanog kupca.⁵ Ovaj prag rezultira otvorenosću tržišta u Bosni i Hercegovini od 33%. Iako je velikim kupcima, čija godišnja potrošnja električne energije iznosi više od 10 GWh, data mogućnost da slobodno biraju dobavljača električne energije, odnosno da steknu status kvalifikovanog kupca, nijedan od njih 27 koliko ih ima u BiH nije se odlučio za promjenu postojećeg snabdjevača.

⁴ S akcionim planovima za prestrukturiranje energetskeg sektora u ovom smjeru su se usaglasile Republika Srpska u aprilu 2003. i Federacija u maju 2005. Ovi planovi daju vremenski okvir za prestrukturiranje sektora do kraja 2007. godine. To podrazumijeva različite faze: 1) relokacije sredstava; 2) privatizacije i 3) komercijalizacije.

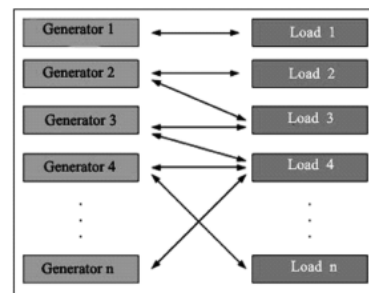
⁵ Kvalifikovan kupac označava kupca električne energije koji je stekao pravo kupovine električne energije po vlastitom izboru.

Regulatorna komisija za električnu energiju Republike Srpske (REERS) je odredila tarife za korištenje distributivne mreže (35 kV, 10kV i 0.4 kV) koje su stupile na snagu 1.aprila 2006. godine, tako da su stvoreni osnovni preduslovi za ulazak novi učesnika na tržište električne energije, ali samo na teritoriji Republike Srpske.⁶ Za razliku od REERS-a, Regulatorna komisija za električnu energiju u Federaciji BiH (FERK) u prvom tarifnom postupku nije objavila tarife za korištenje distributivne mreže, tako da sad u entitetima postoje različiti trendovi razvoja tržišta električne energije.

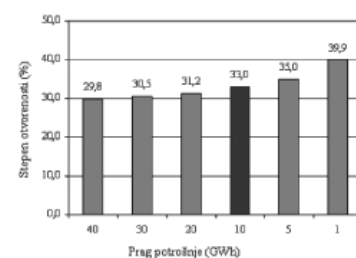
Razdvajanje djelatnosti (misli se prije svega na računovodstveno) unutar elektroprivrednih kompanija u Federaciji BiH nije završeno, dok je taj proces u Republici Srpskoj dostigao određeni nivo.⁷

Postojeća situacija u elektroenergetskom sektoru, te dostignuti nivo restrukturiranja, ne obezbjeđuju uslove za ulazak većeg broja snabdjevača koji bi činili tržište električnom energijom efikasnijim.

Ukoliko se reforma sektora, odnosno daljnje prestrukturiranje elektroenergetskog sektora ne nastavi, a to se prije svega odnosi na razdvajanje djelatnosti i određivanje transparentnih tarifa za distributivnu djelatnost, te deregulaciju proizvodnje - neizvjesno je da li BiH može ispuniti zahtjeve koji su pred njom.

Slika 3. Bilateralno trgovanje

Slika 4. Nivo otvorenosti BiH tržišta u odnosu na prag potrošnje

⁶ REERS Odluka broj : 01-1437-3/06 od 22.03.2006. godine.

⁷ Distributivna djelatnost u Republici Srpskoj podijeljena je na pet distributivnih kompanija koje su organizovane kao akcionarska društva.

Preporuke

Politička volja na državnom nivou od ključnog je značaja za uspjeh nastavka reformi koje će dovesti do jedinstvenog ekonomskog prostora u BiH i uspješne evropske integracije.

Koraci koje treba preduzeti mogu se podijeliti u dvije šire kategorije. Prva je stvaranje sektora zasnovanog na tržišnim mehanizmima, sa smjernicama i pravnim okvirom koji su kompatibilni s onim u EU (institucionalna i pravna reforma), dok se druga odnosi na tehničke mogućnosti (sistem za upravlje i prikupljanje podataka - SCADA i infrastruktura) i povećavanje pouzdanosti i raspoloživosti energetske sistema za sve potrošače. Posebnu pažnju treba usmjeriti na realizaciju projekta uspostave sistema mjerenja u svim tačkama razgraničenja između učesnika na tržištu. Pouzdano mjerenje električne energije i obrada podataka, kao i njihova dostupnost svim učesnicima, odlučujući je tehnički preduslov za uspostavu funkcionalnog tržišta.

Postojeće pravne praznine (prije svega to je usvajanje Zakona o tržištu na državnom nivou koji će definisati pravila za tržište električne energije u cijeloj zemlji) treba što prije razriješiti, što zahtjeva opsežnu pripremu i usko je povezano sa prestrukturiranjem energetske sektora i regulacijom. Jasan i provodiv pravni okvir je takođe među najvišim prioritetima za investitore. Oni žele, kada donesu odluke o investicijama koje su zasnovane na postojećim pravilima igre, da ta pravila ostanu kredibilna i provodiva, a ne da ih vlade mijenjaju po svom nahođenju. Aktivnosti koje treba realizovati u procesu stvaranja efikasnog tržišta električne energije u BiH mogu se poredati na sljedeći način:

- Razdvojiti djelatnosti distribucije i snabdjevanja;
- Uspostaviti tijelo nadležno za tržišne aktivnosti (operator tržišta);
- Uvesti konkurenciju u djelatnost proizvodnje - deregulacija proizvodne djelatnosti;
- Uvesti mogućnost izbora za kupca;
- Baviti se nezavisnim proizvođačima energije;
- Privući privatne investicije;
- Utvrditi univerzalne obaveze pružanje usluge.

Ovo zahtijeva okončanje prestrukturiranja energetske kompanija, što je u toku, i povećanje kredibiliteta regulatornog sistema kroz jasnu podjelu odgovornosti između vlada, parlamenta i regulatora.

Fond
otvoreno društvo
Bosna i Hercegovina

Fond otvoreno društvo BiH pokrenuo je Program podrške istraživanjima u oblasti javnih politika početkom 2004. godine. Osnovni cilj programa je unaprijeđenje istraživanja i analize javnih politika kako bi se potaknuo argumentovani dijalog i razvoj takav način donošenja odluka u oblasti javnih politika koji će počivati na relevantnim informacijama i realnim opcijama. Program obuhvata edukaciju iz oblasti istraživanja javnih politika, stipendije za istraživanje i mentorstvo u toku istraživanja. Do sada je, u okviru ovog programa, stipendirano 27 istraživača. Sva istraživanja su dostupna na www.soros.org.ba.